

УДК 342.951: 347.77

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019.11-2.17>

РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗАСОБІВ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ОБОРОТУ, ТОВАРІВ І ПОСЛУГ

Шморгун В'ячеслав Віталійович,
здобувач
(Науково-дослідний інститут
публічного права, м. Київ, Україна)

У статті наводяться наукові погляди на проблемні питання методології юридичної науки, визначення й застосування методологічних підходів і методів наукового пізнання в процесі дослідження адміністративно-правової охорони засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг. Здійснено аналіз юридичної літератури, звертається увага, що виконання наукового дослідження вимагає наявності як теоретичних, так і методологічних підходів до об'єкта дослідження. В результаті дослідження пропонується авторське визначення поняття «засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг».

Приділяється увага наявним проблемам правового регулювання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг. Підкреслюється, що з метою регулювання відносин щодо придбання та виконання прав інтелектуальної власності на знаки для товарів і послуг кваліфіковане зазначення походження товарів і комерційних найменувань як засобів використання індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг ми підтримуємо думку, за якою пропонується прийняти Закон України «Про охорону знаків для товарів і послуг, географічних зазначень і фірмових найменувань».

В результаті дослідження методологічних засад адміністративно-правового захисту засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг пропонується авторське визначення поняття адміністративно-правового захисту засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг, під яким слід розуміти взаємопов'язану систему впливу норм адміністративного права на зв'язки між використанням знаків для товарів і послуг, фірмових найменувань, географічних зазначень і їх захист суб'єктами господарювання.

Ключові слова: методологія, право, адміністративно-правова охорона, засоби індивідуалізації.

DEVELOPMENT OF METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF MEANS OF INDIVIDUALIZATION OF PARTICIPANTS OF ECONOMIC TURNOVER, GOODS AND EMPLOYEES

Shmorgun Vyacheslav Vitaliiovich,
Applicant
(Research Institute of Public Law,
Kyiv, Ukraine)

In order to ensure effective administrative and legal protection of the trademark, trade name, geographical indication as a means of individualization of participants in economic turnover, goods and services, it is necessary to find out the legal nature and substantive

content of these objects of intellectual property rights. Research on these issues is a theoretical platform for improving the administrative and legal protection of intellectual property rights, which requires scientific reflection by studying the methodological foundations of legal science. The analysis of the state of regulation of legal protection of the means of individualization of participants of economic turnover, goods and services, gives grounds to draw attention to existing theoretical and methodological problematic issues that can be eliminated by researching a complex of methods of scientific knowledge.

The purpose of scientific research is to establish laws and formulate theories that can explain natural and social phenomena, or, in other words, acquire scientific knowledge. It is important to understand that such knowledge can be imperfect and even far from the truth. Sometimes there is no single universal truth, but there is only a certain balance of "many truths". The theories on which scientific knowledge is based are merely an explanation of the particular phenomenon proposed by scientists.

Attention is paid to the existing problems of legal regulation of the means of individualization of participants in economic turnover, goods and services. Summarizing the above, it is emphasized that in order to regulate the relations regarding the acquisition and enforcement of intellectual property rights for trade marks, the qualified indication of the origin of goods and commercial names, as a means of using the individualization of participants in economic turnover, goods and services, we support the view who propose to adopt the Law of Ukraine "On Protection of Trademarks, Geographical Indications and Business Names".

As a result of research of methodological principles of administrative and legal protection of means of individualization of participants of economic turnover, goods and services, we propose the author's definition of the concept of administrative and legal protection of means of individualization of participants of economic turnover, goods and services, under which should be understood the interconnected system of influence of rules of administrative law on the relations between the use of trademarks, business names, geographical indications, and their protection by economic entities.

Key words: methodology, law, administrative and legal protection, means of individualization.

Постановка проблеми. Для забезпечення ефективної адміністративно-правової охорони торговельної марки, комерційного найменування, географічного зазначення як засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг необхідно з'ясувати правову природу й змістове наповнення цих об'єктів права інтелектуальної власності. Дослідження питань, пов'язаних із засобами індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг, є теоретичною платформою для вдосконалення адміністративно-правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності.

Аналіз стану законодавчої регламентації адміністративно-правової охорони засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг свідчить про відсутність цілісного, узгодженого законодавчого регулювання вказаних об'єктів права інтелектуальної власності. Відповідно до прийнятої класифікації об'єктів інтелектуальної власності торговельні марки, комерційні найменування, географічні зазначення є об'єктами права інтелектуальної власності й належать до об'єктів промислової власності.

Проте національне законодавство не дає визначення поняття «об'єкти промислової власності», не розкриває його змісту, а лише називає результати інтелектуальної діяльності, яким надається правова охорона. Тому тематика реальності легітимізації терміна «промислова власність» є актуальним напрямом наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Адміністративно-правовій охороні об'єктів права інтелектуальної власності присвячено значну кількість наукових досліджень, зокрема це праці В. Галуцького, Т. Гарбуз, В. Гулкевича, С. Ковальової, О. Кульчицької, А. Майданевича, О. Світличного, О. Тандира та інших науковців. Однак питання розвитку методологічних засад адміністративно-правової охорони засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг залишається недостатньо розробленим для науки адміністративного права.

Метою статті є виявлення й аналіз проблем реальності адміністративно-правової охорони засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг.

Виклад основного матеріалу. Попри відсутність легітимізації терміна «промислова власність» у національному законодавстві це поняття є широкоживаним у наукових колах і застосовується в судовій практиці. На відміну від вітчизняного законодавства воно є загальноновизнаним на рівні міжнародного акта – Паризької конференції про охорону промислової власності 1883 р., в конвенції наводиться перелік її об'єктів. Об'єктами промислової власності є патенти на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування та вказівки про походження чи найменування місця походження, а також припинення недобросовісної конкуренції [1].

З наведених у Паризькій конвенції об'єктів права інтелектуальної власності видно, що такі засоби індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг, як знаки для товарів і послуг (торговельні марки), фірмові найменування (комерційні найменування), географічні зазначення належать до об'єктів промислової власності.

Відносини у сфері адміністративно-правової охорони торговельної марки, комерційного найменування, географічного зазначення як засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг, здійснюються значною кількістю нормативно-правових актів приватного й публічного права. Зважаючи на обмеженість публікації, ми не можемо повною мірою розглянути їх, тому зосередимо увагу на окремих законодавчих актах, що регулюють правовідносини в цій сфері суспільних відносин.

Спеціальним законодавчим актом у сфері охорони прав на торговельну марку є Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 р. № 3689-ХІІ [2], який посідає важливе місце в ідентифікації виробника, продукції, послуги тощо. Варто звернути увагу, що до цього часу в правозастосовній діяльності й наукових публікаціях вживаються терміни «знак» і «торговельна марка». Це пов'язано з тим, що вказаний закон було прийнято в 1993 р., а Цивільний кодекс України, в якому вживається термін «торговельна марка», – у 2003 р. [3]. Проте ці правові категорії є тотожними.

Як засіб індивідуалізації важливим елементом у системі взаємовідносин між виробниками та споживачами є комерційне найменування, яке крім іншого має важливе значення як могутній економічний фактор стабільності й добробуту фірми, є своєрідним відображенням ділового реноме фірми, складовою частиною її престижу й авторитету. Для того щоб цей об'єкт промислової власності міг ефективно використовуватися в економічному обігу, необхідна належна регламентація його правового режиму, а також відносин між суб'єктами господарювання, які його використовують. Однак спеціального законодавчого акту, який би регулював правову охорону комерційних найменувань, в Україні досі не має. Це становить значну проблему для суб'єктів господарювання за відсутності чіткого правового інструментарію правової охорони комерційних найменувань. На сьогодні у вітчизняному законодавстві регулювання цього інституту здійснюється в межах ст. ст. 90, 420, 489–491 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [3], ст. ст. 157–159 Господарського кодексу України (далі – ГК України) [4],

нормами Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (інформація про таких осіб має вноситися до Єдиного державного реєстру юридичних і фізичних осіб – підприємців від 15 травня 2003 р. № 755-IV) [5], ст. 8 Паризької конвенції з охорони промислової власності [1], а також нормами кримінального й адміністративного законодавства. Проте слід зазначити, що жоден із зазначених актів не містить самого визначення поняття «комерційне найменування», хоча це питання є принциповим для розгляду будь-яких судових спорів, пов'язаних із захистом прав на комерційне найменування.

Поняття «комерційне найменування», що використовується в нормах статей цивільного й господарського кодексу, складається з двох спеціальних термінів – «фірмове» та «комерційне» найменування; є складеним. Водночас зміст цих понять у названих кодексах не розкривається. Запровадження в нормах цивільного й господарського законодавства України терміна «комерційне (фірмове) найменування» обумовило різні погляди науковців на питання співвідношення терміна «комерційне найменування» з терміном «фірмове найменування». Проблема використання цього терміну викликає неоднозначні думки щодо його використання фізичними особами – підприємцями, що обумовило й різні наукові погляди.

У різних законодавчих актах, зокрема в Кримінальному кодексі України (ст. 229) [6], ст. 4 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 7 червня 1996 р. № 236/96-ВР [7], вживається термін «фірмове найменування». На нашу думку, соціальна ознака термінів «комерційне» й «фірмове» найменування є рівнозначними, тотожними, і вони виступають як синоніми, що підтверджується нормами ст. ст. 90 та 420 ЦК України [1].

На користь висловленої думки говорять також окремі Рекомендації Президії Вищого господарського суду України. В Рекомендаціях Президії Вищого господарського суду України (далі – ВГСУ) «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» від 10 січня 2004 р. № 04-5/1107 звертається увага, що в застосуванні законів про охорону прав інтелектуальної власності судам слід враховувати зміну термінів, якими визначаються окремі об'єкти права інтелектуальної власності. Знаки для товарів і послуг за ЦК України (ст. 420 гл. 44) та ГК України (ст. ст. 155, 157–158) визначено як торговельні марки (знаки для товарів і послуг), а фірмове найменування – як комерційне (фірмове) найменування (ст. 420 гл. 43 ЦК України, ст. ст. 155, 159 ГК України) [8].

У п. 4 Рекомендацій Президії ВГСУ «Про деякі питання практики призначення судових експертиз у справах зі спорів, пов'язаних із захистом інтелектуальної власності», від 29 березня 2005 р. № 04-5/76 вказується, що у вирішенні спорів, пов'язаних з правовою охороною комерційного найменування, судам необхідно виходити зі змісту ст. ст. 489, 490 ЦК України та ст. 159 ГК України, відповідно до яких правова охорона надається правовласнику виключно проти використання іншими особами однакового, тобто тотожного повного чи скороченого комерційного (фірмового) найменування. Тому в спорах про захист права інтелектуальної власності на комерційне найменування господарським судом не повинні порушуватися перед судовим експертом питання про наявність чи відсутність схожості між комерційними (фірмовими) найменуваннями до такого ступеня, що їх можна сплутати. Але в разі необхідності господарський суд може поставити судовому експерту питання про наявність чи відсутність тотожності, тобто цілковитої схожості між комерційними (фірмовими) найменуваннями, що порівнюються [9].

Наведене свідчить, що вітчизняне цивільне законодавство не виокремлює ці два типи найменування, водночас надає право на захист найменування незалежно від наявності свідоцтва на торговельну марку.

Аналізуючи норми чинного законодавства України, які регулюють правові засади комерційного найменування, можна зробити висновок, що комерційне (фірмове) найменування виникає з моменту його першого використання; суб'єкт господарювання – юридична особа або громадянин-підприємець може мати комерційне (фірмове) найменування; правовій охороні підлягає як повне, так і скорочене комерційне (фірмове) найменування суб'єкта господарювання, якщо воно фактично використовується ним у господарському обігу.

Складовою засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг виступає географічне зазначення, яке вперше згадується в Паризькій конвенції про охорону промислової власності. Хоча Конвенція й не дає визначення географічного зазначення, проте у ст. 1 у переліку об'єктів права промислової власності наведено терміни «вказівка походження або найменування місця походження». Окрім того ст. 10 цієї Конвенції проголошує, що пряме чи побічне використання неправильного зазначення погодження виробу, продуктів, товарів чи про особу виробника тощо є правопорушенням [1].

Положення попередньої статті застосовують у разі прямого чи непрямого використання неправильних вказівок про походження продуктів чи істинності особи виробника, промисловця чи торговця. Зацікавленою стороною незалежно від того, є нею фізична чи юридична особа, визнається будь-який виробник, промисловець чи торговець, що займається виробництвом, виготовленням чи збутом продукту, який улаштувався або в місцевості, що неправильно зазначена як місце походження продукту, або в районі, де ця місцевість розташована, або в країні, що неправильно зазначена, чи в країні, де застосовується неправильна вказівка про походження. Положення окремих статей Паризької конвенції встановлюють спеціальний режим захисту від використання продуктів, які мають «неправильні, прямі чи непрямі, зазначення походження». У ст. 9 Конвенції зазначено, що на такі продукти може бути накладено арешт у разі ввезення до тих країн Союзу, у яких цей знак чи фірмове найменування мають право на законну охорону [1].

Низку концептуальних питань в частині охорони географічних зазначень закріплено також у Мадридській угоді стосовно припинення неправдивих або таких, що вводять в оману, зазначень походження товарів (1891 р.) [10] і Лісабонській угоді про захист зазначень місць походження виробів та їх міжнародної реєстрації (1958 р.) [11].

Мадридська угода також не містить визначення терміна «зазначення походження». Однак ст. 1 цієї угоди проголошує: «Усі товари, які мають неправдиве або таке, що вводить в оману, зазначення, що прямо або опосередковано зазначає як країну чи місцеперебування цього виробу будь-яку з країн, до яких застосовується ця Угода, або місце, розташоване в будь-якій із зазначених країн, підлягають арешту в разі ввезення до будь-якої з зазначених країн» [12, с. 297].

Натомість відповідно до положень Лісабонської угоди зазначення місця походження означає географічну назву країни, району або місцевості, яка використовується для позначення виробу, якість і властивості якого визначаються винятково або значною мірою географічним середовищем, в тому числі природними й етнографічними факторами [11].

Власне термін «географічне зазначення» вперше з'явився в 1992 р. у Регламенті Ради ЄС «Про охорону географічних зазначень та найменувань походження для сільськогосподарських та харчових продуктів». Відповідно до положень Регламенту Ради ЄС «географічне зазначення» означає назву регіону, специфічного місця або, у виняткових випадках, країни, що використовується для позначення сільськогосподарських або харчових продуктів, які походять із цього регіону, специфічного місця або країни,

і які мають специфічну якість, репутацію або інші характеристики, визначені цим географічним походженням і виробництво та/або перероблення та/або підготовка яких має місце у визначеному географічному районі [13].

Положення з охорони географічних зазначень, визначення поняття «географічне зазначення» надаються в Угоді TRIPS, яка діє в межах Світової організації торгівлі й поширюється на товари, які походять з території країн – учасниць Угоди [8]. Зазначені товари вирізнялися з-поміж інших саме за їх географічним походженням, а не за виробниками. Зазвичай такі товари мали попит, і виробники для вирізнення їх з-поміж інших однорідних товарів позначали їх певним чином, указуючи на ознаку відмінності – їхнє географічне походження. Найчастіше на таких товарах позначалися відповідні географічні назви. Звичайно, вони стосувалися конкретного місця, як-от певний регіон, область, місцевість тощо. Такі назви давали найменування відповідним товарам, наприклад Roquefort (назва села у Франції) – сиру, Bordeaux (назва французького міста й відповідного регіону) та Chianti (назва регіону поблизу однойменних гір в італійській Тоскані) – вина, Havana (столиця Куби) – тютюну, Meissen (назва міста в німецькій Саксонії) – порцеляні [14, с. 395].

Наведене підкреслює значення такого об'єкта права інтелектуальної власності, як кваліфіковане (географічне) зазначення походження товару в здійсненні господарської діяльності, ще наприкінці XIX століття. Впродовж майже 130-річної історії правового регулювання значення та роль права географічного зазначення не знизилася, а, навпаки, ще зростає.

Питання незаконного використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг усе частіше стають предметом судових спорів, розглядаються органами Антимонопольного комітету України. Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту свідчить про те, що їхня роль в економічному житті держави дедалі зростає. Між тим такий об'єкт, як комерційне найменування, залишається одним з найменш урегульованих об'єктів права інтелектуальної власності в Україні. Невипадково, що цей об'єкт права інтелектуальної власності як географічне зазначення прямо не зазначені в Кодексі України про адміністративні правопорушення. На що наважився законодавець, так це на те, що після переліку випадків незаконного використання об'єктів права інтелектуальної власності зробив припис «тощо». Фактично йдеться про відсутність предмету адміністративного правопорушення, який має суттєве значення для окреслення вчиненого правопорушення у сфері адміністративно-правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності, та точнішої кваліфікації правопорушення.

Враховуючи проблемні питання у сфері адміністративно-правової охорони засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг, у наукових кругах України з цього приводу впродовж тривалого часу точаться дискусії щодо необхідності прийняття відповідного нормативного акта, який міг би забезпечити однакове розуміння інституту комерційного найменування в Україні. Поки такий акт не прийнято, суди, а також правоохоронні органи змушені без спеціального законодавчого акта вирішувати правові прогалини законодавчого регулювання, що виникають у правозастосовній практиці, шляхом рекомендацій, судових роз'яснень тощо.

Наведене свідчить, що торговельні марки, комерційні найменування, географічні зазначення походження товару, які ми відносимо до засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг, як об'єкти права інтелектуальної власності мають багато спільних ознак. Невипадково ще у 2004 р. на офіційній сторінці Державного департаменту інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України було розміщено повідомлення про оприлюднення проєкту Закону України

«Про охорону прав на торговельні марки, географічні зазначення та комерційні найменування». Прийняття цього Закону повинно було врегулювати відносини щодо набуття, здійснення й захисту прав інтелектуальної власності на торговельні марки, географічні зазначення та комерційні найменування. Зокрема ним пропонувалися умови набуття прав на зазначені об'єкти, види та зміст цих прав, порядок державної реєстрації, припинення чинності й відновлення прав, а також визначався зміст порушень відповідних прав і способи захисту від цих порушень [15].

Незважаючи на проблеми правового регулювання вказаних засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг, особливо це стосується комерційних (фірмових) найменувань, цей проєкт Закону до сьогодні так і не став реальністю.

Крім того регулювання різними законами аналогічних відносин щодо засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг, які застосовуються в господарській діяльності, викликає істотне дублювання й певну колізію норм, не дає можливості суб'єктам господарювання комплексно сприйняти ці норми й належним чином застосувати законодавство у своїх законних інтересах. Істотною проблемою є реальна відсутність комерційних найменувань і географічних зазначень в адміністративному законодавстві, що негативно впливає на охорону й захист правовласників вказаних об'єктів права інтелектуальної власності.

Наведене свідчить про зростання значення використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг. Проте прогалини й суперечності правового регулювання засобів використання індивідуалізації призводить не лише до їх незаконного використання, але й до значної кількості конфліктів між виробниками, що проявляється в недобросовісній конкуренції, введення в оману споживачів, розгляду спорів у судах і в Антимонопольному комітеті України.

Тому слід погодитися з думкою О. Світличного, який на підставі аналізу стану законодавчої регламентації правової охорони торговельних марок, географічних зазначень і фірмових найменувань звертає увагу на відсутність цілісного законодавчого регулювання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг [16, с. 459].

Висновки. Таким чином, роблячи загальний висновок з викладеного, наголосимо на тому, що з метою врегулювання відносин щодо набуття й здійснення захисту прав інтелектуальної власності на торговельні марки, кваліфіковане зазначення походження товару та комерційні найменування як засобів використання індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг підтримуємо думку вчених, які пропонують прийняти Закон України «Про охорону прав на торговельні марки, географічні зазначення та комерційні найменування».

В результаті дослідження методологічних засад адміністративно-правової охорони засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг пропонуємо авторське визначення поняття адміністративно-правової охорони засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг, під якою слід розуміти взаємопов'язану систему впливу норм адміністративного права на відносини використання суб'єктами господарювання торговельних марок, комерційних найменувань, географічних зазначень і їх охорону.

Список використаних джерел:

1. Паризька конвенція про охорону промислової власності : прийнята 20 березня 1883 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123.
2. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15 грудня 1993 р. № 3689-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 4. Ст. 36.

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
4. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 18, 19–20, 21–22. Ст. 144.
5. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31–32. Ст. 263.
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
7. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 7 червня 1996 р. № 236/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 36. Ст. 164.
8. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності : Рекомендації Президії Вищого господарського суду України № 04-5/1107 від 10 червня 2004 р. URL: <http://www.arbitr.gov.ua>.
9. Про деякі питання практики призначення судових експертиз у справах зі спорів, пов'язаних із захистом інтелектуальної власності : Рекомендації Президії Вищого господарського суду України № 04-5/76 від 29 березня 2005 р. URL: <http://www.arbitr.gov.ua>.
10. Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків від 14 квітня 1891 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_134.
11. Лиссабонское соглашение о защите указаний места происхождения изделий и их международной регистрации 1958 года (пересмотренное в Стокгольме 14 июля 1967 г. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_b11.
12. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / за ред. Ю.М. Капіци. Київ : Слово. 2006. 1101 с.
13. Про охорону географічних зазначень та найменувань походження для сільськогосподарських та харчових продуктів : Регламент Ради Європейського Союзу № 2081/92 від 1992 р. URL: http://uatm.com.ua/show_law.php.
14. Петров В., Полачек С., Смертюк А. Правова охорона географічних зазначень та проблеми правозастосування в Україні. *Правова охорона комерційних позначень в Україні : проблеми теорії і практики* / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка, Ю.Л. Бошицького. Київ : Юридична думка, 2006. С. 389–425.
15. Про охорону прав на торговельні марки, географічні зазначення та комерційні найменування : проект Закону України Міністерства освіти і науки України від 17 березня 2004 р. URL: <http://www.pu.if.ua/inst/ndc/intelect/57.htm>.
16. Світличний О.П. Засоби індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг в Україні та державах ЄС : порівняльно-правова характеристика. *Гармонізація приватно-правового законодавства України із законодавством країн ЄС : збірник статей і тез IX міжнародного цивілістичного форуму*, Харків, 11–12 квітня 2019 р. Київ : Знання України, 2019. С. 458–465.